

Az eszperantó beszélői; külső és belső megítélés; az intézményes tudomány viszonyulása; a nyelvre vonatkozó reflexiók

Az eszperantót beszélő személyek természetesen tagjai a maguk anyanyelv szerinti (pl. bolgár, finn, lengyel, litván, magyar, mongol, orosz, portugál, török, vietnámi) közösségének, s rendszerint azon belül vagy kívül is számos különféle (rokonsági, szakmai, kulturális, vallási, sport-hoz, művészethez kapcsolódó) közösségnek tagjai. Vannak az eszperantónak beszélői, használói, akik az eszperantó révén (csak) baráti kapcsolatokat tartanak fenn vagy több kevesebb rendszerességgel eszperantó kulturális, turisztikai, szakmai rendezvényeken vesznek részt, illetve utazásaik során támaszkodnak az eszperantó nemzetközi közösségének segítségére. Az eszperantót használók viszonylag jelentős része azonban kisebb-nagyobb tartós eszperantista közösségnek, szervezetnek, szervezeti keretek között kialakult, informálisba hajló közösségnek is tagja. Vannak városi eszperantó klubok, városi eszperantó szervezetek, adott településhez kötődő szakmai eszperantó egyesületek, megyei szervezetek, vannak országos és nemzetközi szervezetek, általánosak (területi alapúak, bizonyos mértékig érdek-képviselőiek) és speciálisak, tematikusak, szakmaiak; nemzedékiek (Átfogóbb nemzetközi szervezetek: Universala Esperanto-Asocio, Eŭropa Esperanto-Unio, Sennacieca Asocio Tutmonda, Esperanta Civito; országos: Hungaria Esperanto-Asocio, HEA; Bulgara... BEA, Flandra Esperanto-Ligo, FEL stb.).

A konkrét szervezeti keretektől eltekintve is lényeges figyelembe venni, hogy azok a személyek, akik az eszperantót elsajátították, nem azonos mértékben kötődnek az eszperantóközösség minden szintjéhez. Vannak, akik (az eszperantó nemzetközi mikro- társadalmán belül) elsősorban helyi kisközösségük kötelékében érzik otthon magukat, illetve a helyi eszperantó-közösség döntéseibe kívánnak beleszólni, mások egy-egy országon vagy régióon belül aktívak, megint mások szinte minden évben részt vesznek az eszperantó világkongresszuson vagy más olyan rendezvényeken, amelyek állandóvá teszi a nemzetközi eszperantóközösség tagjainak sokszor a tagok egész életén végighúzódó kapcsolatát.

Az eszperantóval való foglalkozás (az eszperantót ismerők számához képest is) csak kevesek számára biztosít (kiegészítő) jövedelmet. Mindamellett sok személy nagy idő- és erőbefektetéssel dolgozik az eszperantó megismertetéséért, az eszperantót alkalmazó (turisztikai, kulturális, ifjúsági) rendezvények lehetőségéért, sikeréért az eszperantó nyelv és kultúra iránti, vagy az eszperantó közössége iránti kötődése folytán – anyagi ellenszolgáltatás nélkül, mintegy az eszperantó mozgalom aktivistájaként.

A helyzetből fakad, hogy az egyes személyek érzelmi vagy anyagi áldozatát, munkáját nem anyagi ellenszolgáltatással, hanem erkölcsi elismeréssel szokták alkalmanként jutalmazni. Minthogy egyrészt (anyagi híján) az erkölcsi elismerés felértékelődik, s minthogy másrészt az eszperantót művelők az egymás iránti figyelme sem mindig elegendő – a közösség tagjaiban gyakori a méltánytalanság érzése: nem ritkák a személyes ellentétek, feszültségek; különösen olyan időszakokban, amikor az eszperantó nyelv és kultúra továbbadásának feltételei nehezednek.

Az eszperantó nyelv mint eszköz lehetővé teszi, hogy különféle szakmai, világnézeti, politikai, vallási, művészi csoportok nemzetközi megbeszéléseken együtt dolgozzanak irányzatuk, szubkultúrájuk fejlesztésén, megismertetésén, népszerűsítésén. Ugyanez a körülmény másfelől elősegíti azt is, hogy különféle eszperantócsoportok között könnyen alakuljanak ki ellentétek. Az eszperantó közösség már 1905-ben szembesült ezzel a problémával, az első kongresszus ekkor foglalt állást (először) amellett, hogy az eszperantó (a nyelv maga nyilván, de az eszperantónak személyek vagy közösségek által való használata is) önmagában neutrális, nem kötődik politikai-világnézeti állásfoglaláshoz: minden ilyesmi, ha az eszperantót használó egyén tevékenységében, viselkedésében tetten érhető, az egyénnek, nem pedig a nyelv vagy a nyelvhez kötődő személyek nagyobb közösségének, különösen nem az eszperantót beszélő személyeknek mint ilyeneknek az együttes munkáját és egymással való kapcsolatait segítő nemzetközi vagy területi elvű regionális, országos szervezeteknek az ügye.

Mindamellettt újra és újra felmerül, hogy pl. vérengzésekkel (pogrom, népiirtás, háború) kapcsolatban az eszperantó közössége nem lehet neutrális, az egyértelmű igazságtalanságokat nem lehet nem észrevenni, az emberiség legfőbb értékei (pl. a jogegyenlőség) mellett az eszperantó szervezeteknek is ki kell állniuk, mind általános erkölcsi alapon, mind a maguk jól fel fogott érdekében, hiszen egy „türelmetlen” világban az eszperantó lehetőségei igen csekélyek.

Minthogy 1887 és 2017 között a különféle regionális válságok és világválságok egymást érték, a fenti kérdések egy ilyen nemzetközi közösségben, mint az eszperantót beszélőké, óhatatlanul mindig aktuálisak voltak.

Az eszperantóval mint nyelvvel, illetve a szerkesztett emberi nyelvekkel, tervezett nyelvekkel kapcsolatos rendkívül érdekes kérdésekre a XX. század elején a hivatásos nyelvészek és más szakirányú kiemelkedő kutatók, egyetemi oktatók egy része, köztük akadémikusok, - nemzeti akadémiák tagjai - már és még reagáltak, a kapcsolódó kérdések megvitatásában szerepet vállaltak, alkalmanként állást foglaltak.

Később ez a nyelvészek körében sporadikussá vált. Összefoglaló általános nyelvészeti művek, tankönyvek jelentek meg anélkül, hogy a nyelvtervezetekről, a szerkesztett emberi nyelvekről vagy tervezett nyelvekről, köztük az eszperantóról akár csak említést is tettek volna. Láthatjuk, hogy újabban a helyzet változik: Crystal például – igaz, kissé felületesen – tájékoztatást ad a témáról.

Antal László a nyelvészetnek a tervezett nyelvek iránti érdektelenségét egyes nyelvészeti tendenciák, iskolák általános irányultságához köti. Úgy véli, hogy a XIX. század nyelvészete a történeti nyelvészetet ítélte tudományosnak, míg mindenféle a kutató korában felmerülő nyelvi, nyelvhasználati kérdést tudományosan érdektelen, gyakorlati kérdésnek tekintett, amelyhez tudományos kutatásra nincs is szükség, s amely tudományos kutatásra méltatlan is. Nem a szemünk előtt álló, nyilvánvaló dolgot kell kutatni, hanem azokat a dolgokat, amelyek a múlt homályába vesznek.

Antal László szerint a generatív nyelvészet sem kedvezett annak, hogy a mesterséges nyelvek (szerkesztett emberi nyelvek) nagyobb érdeklődést váltsanak ki a nyelvészek körében, mint-hogy a generatív nyelvészet a nyelvekben a közösre koncentrál. Ha nem vonja eleve kétségbe a tervezett nyelvek tulajdonképpeni létét, csak jelentéktelen felszíni különbségeket feltételez benne: ezek ismerete az emberi nyelv lényegének megragadásához talán egyáltalán nem szükségesek.

Az intézményes nyelvészet érdeklődése egyébként számos kis nyelv esetében is késett, késett a pidzsin és a kreol nyelvek esetében, a nyelvek első lejegyzői gyakran tisztviselők, papok, szerzetesek, tanítók, hivatalnokok voltak.

A nyelvésztársadalom érdektelenségével egyidejűleg az eszperantó kis nemzetközi közösségén belül minden felmerülő kérdés élénk vitát váltott ki. Ez nemcsak az adott kérdések megoldását (vagy meg nem oldását) eredményezte, hanem szinte minden alkalommal a közösségen belüli – olykor feleslegesen nagy méretű – feszültségeket is okozott. Néhány nyelvi vita: Zamenhof életében egy egyszeri és nagyobb reform kérdése (1892-1894); a szóképzés alapjainak kérdése (René de Saussure kontra Couturat, a korai 1900-as években), az időérték vagy az aspektusérték preferenciájának kérdése (az ún. –ata ~ –ita vita). a tiel-kiel és a tia-kia tabellaszavak használatával kapcsolatos viták (tia bela knabino, tiel bela knabino, tiom bela knabino: oly szép lány, olyan 'úgy' szép lány, annyira szép lány?); a képzett szavak, illetve újabb kölcsönzések (neologizmusok) használatának mértékét illető (szinte állandó, és végleges megoldást szükségszerűen nem hozó, de az eszperantó mindenkori szókincsét mégis jelentősen befolyásoló) viták. Valószínű, hogy a viták jelentősége végső soron inkább az, hogy a nyelvi rendszer, illetve a saját nyelvhasználat a beszélők egy jelentés részének az esetében (az etnikus nyelvek használatához képest) erősen tudatos marad, a gyakori viták a nyelvhasználat viszonylag nagy fokú reflektáltságát váltják illetve azt ébren tartják a figyelmet és a nyelvi tudatosságot. Persze más eszperantósok, eszperantisták meg eltúlzottnak tartják a nyelvnek (magának) szánt figyelmet, és azzal akár szembe is állítják a nyelv gyakorlati alkalmazásának lehetőségéért folytatott munkát. Az eszperantó művelői ezen újra és újra elvitatkoznak, illetve sürgetik az egymással és másokkal való jobb együttműködést.

Budapest, 2017.

dr Wacha Balázs